

Юлія ШЛАПАК,
провід. редактор СІАЗ НБУВ

ОСВІТНЯ ФУНКЦІЯ БІБЛІОТЕЧНИХ УСТАНОВ

У статті йдеться про виховну функцію бібліотечних установ. Розгляд функції подається в тісному взаємозв'язку таких соціальних інститутів, як бібліотеки й освітні установи.

Ключові слова: функція бібліотеки, освітня функція, інформаційне забезпечення та підтримка, документне забезпечення, електронна бібліотека.

Проблема визначення функцій сучасних бібліотек час від часу стає темою дискусій на сторінках професійного друку. Спочатку переважала позиція, відповідно до якої головна функція бібліотеки – це зберігання книг та інших документів. Пізніше вона зазнала глибоких змін, і на сьогодні у світі поняття «бібліотека» не зводиться до поняття «книгосховище». На зміну функції меморіальній (збереження сукупності зібраних документів з метою забезпечення їх передавання наступним поколінням) у ХІХ ст. «приходять» навчальна, освітня та просвітницька.

У сучасному бібліотекознавстві немає загальноприйнятого розуміння терміна «функція», по-різному визначається й склад функцій бібліотек. Функція бібліотеки – це та роль, яку вона відіграє чи має відігравати в суспільстві, виявлення властивостей, які відрізняють бібліотеку від інших соціальних інститутів та організацій, засіб пристосування бібліотеки до існуючих соціальних умов. У зв'язку з цим виділяють різні групи функцій (наприклад, головні, основні, загальні, сутнісні, іманентні, онтологічні, генетичні, системоутворюючі, зовнішні, специфічні, типотворюючі, історичні, технологічні тощо).

Серед бібліотекознавців немає єдиної думки щодо складу сутнісних соціальних функцій бібліотек, але чітко простежуються дві тенденції. Зокрема, учені І. Фрумін, Л. Шилов, О. Хропач та інші, користуючись різними лексичними формами, виокремлюють як соціальну серед інших (виховна, виробнича) освітню функцію.

На сучасному етапі бібліотеки відіграють вагомую роль у розвитку науки, освіти й культури, адже сконцентровані в них знання мають важливе значення для задоволення інформаційних потреб фахівців з різних галузей знань. Підтримуючи розвиток наукової галузі, бібліотека надає свою унікальну джерельну базу, зокрема краєзнавчі та рідкісні й цінні

видання, для написання численних наукових праць: монографій, дисертацій, статей. Таким чином бібліотека реалізує своє основне кредо – інформаційну підтримку освітньої діяльності людини протягом усього її життя.

Як соціальний інститут бібліотека гарантує збереження і розвиток культурного та інформаційного простору, завдяки чому забезпечується наступність і безперервність культурних зв'язків і традицій. Сучасні бібліотеки є центром накопичення та узагальнення інформації, що надходить з величезного масиву джерел, центром, що забезпечує наукові, освітні й самоосвітні інформаційні потреби науковців і практиків. На сьогодні однією з головних функцій бібліотек законодавчо визнана освітня функція, що є невід'ємною частиною їх діяльності (і це відповідає загальноосвітнім тенденціям) [7].

Нині освітня функція виявляється в діяльності бібліотек вищих та середніх спеціальних навчальних закладів освіти та, безумовно, шкіл. Н. Е. Патрік зазначає, що очевидною функцією, зокрема шкільної бібліотеки, є «залучення учнів до активного читання, прищеплення їм читацької самостійності, розвиток у них грамотності та мовних навичок, допомога в пошуку й оцінці особистих і загальнолюдських цінностей, які зафіксовані в книжках». Проте далі вона додає, що хороших навичок читання недостатньо у вік інформації, «потрібні складні навички обробки інформації. З навчальною метою доводиться розробляти стратегії інформаційного пошуку, і саме шкільна бібліотека займає тут центральне місце» [8, с. 34–35]. На основі вищесказаного можна констатувати, що під освітньою функцією шкільної бібліотеки слід розуміти її специфічну діяльність у системі взаємовідносин внутрішньшкільного освітнього простору, яка спрямована на розвиток і саморозвиток особистості учнів шляхом їхнього озброєння системою знань про книгу, інформацію та інформаційні ресурси, формування умінь і навичок пошуку, оцінювання і використання інформації для ефективної навчальної діяльності, задоволення пізнавальних й естетичних потреб і безперервного вдосконалення. Так, зазначаючи, що основні соціальні функції бібліотеки (виховна й освітня) пов'язані з процесом читання, фахівці-бібліотекознавці визначали їх зміст поняттями: виховання культури читання, пропаганда бібліотечно-бібліографічних знань, бібліотечно-бібліографічна орієнтація читачів [3].

Маніфест публічних бібліотек ЮНЕСКО серед цілей публічних бібліотек згадує, що вони (бібліотеки) повинні сприяти довічній універсальній освіті, допомагати тим, хто навчається [6]. Функціонування будь-якого навчального закладу неможливо без діяльності бібліотеки, без її фондів та інформаційних масивів. З іншого боку, сама бібліотека, її кадровий потенціал, матеріально-технічна база є основою для розгортання навчально-методичної роботи зі студентами, регулярних курсів перепідготовки, проведення навчальної практики тощо.

Здійснення, наприклад, освітньої програми будь-якої освітньої установи неможливо без опори на бібліотеку та її інформаційні ресурси. Таким чином, діяльність таких різних соціальних інститутів, як бібліотеки й освітні установи, завжди була тісно взаємопов'язана (структура співпраці бібліотек та освітніх закладів повинна бути чітко закріплена в загальному напрямі політики у сфері освіти, чого у нас, на жаль, немає). Тому разом з освітніми установами формуванням інформаційної культури, особливо останнім часом, дедалі більше починає займатися бібліотека. Бібліотека – в ідеалі – мала б:

- надавати інформацію та консультувати з питань створення центру навчальних матеріалів або фонду навчальних матеріалів у навчальних закладах (матеріали повинні відповідати меті освіти), а також з питань відбору, опрацювання та пошуку цих матеріалів; складати рекомендаційні бібліографічні списки та покажчики; організовувати виставки; підтримувати контакти з освітніми закладами;

- підтримувати освіту (пропаганда та заохочення використання фондів та послуг бібліотек);

- керувати пошуком, збиранням та використанням матеріалів; сприяти самоосвіті, насамперед створювати відповідні умови; навчати користуватися бібліотекою та її фондами; надавати інформацію тим, хто працює в системі освіти [10];

- гарантувати вільний доступ (кожного) до інформації на високому технічному рівні, формувати та розвивати пізнавальні потреби, залучати до вітчизняної та світової культури;

- виховувати інформаційну культуру;

- методично допомагати іншим бібліотекам;

- упроваджувати нові технології та формувати інформаційно-освітнє середовище; забезпечувати документально.

До речі, у більшості випадків самі бібліотекарі, використовуючи такі поняття, як інформаційне забезпечення та підтримка, документне забезпечення, говорять про них як про синонімічні поняття. Н. Бубекіна у статті «Некоторые размышления об образовательной функции библиотек» говорить про те, що «це не зовсім вірно» [1]. Одна справа – говорити про інформаційну підтримку, навіть забезпечення, коли бібліотеки разом з освітніми закладами (чого здебільшого немає) складають списки, покажчики, бази даних тощо. Інша справа – документне забезпечення. Тут потрібно розмежовувати публічні бібліотеки та навчальні (при вищому чи середньому навчальному закладі). На думку автора, основне забезпечення підручниками, навчальною літературою за програмами вищого чи середнього навчального закладу – основна функція навчальної бібліотеки, як і забезпечення масових запитів студентів та школярів, що потребує більшої кількості екземплярів.

Публічні ж бібліотеки забезпечують освітні запити у межах придбання тих документів, які мають загальнокультурне й загальноосвітнє значення і призначені для тривалого використання. Сьогодні ж складається така ситуація, що комплектатор публічної бібліотеки опиняється перед вибором, що і в якій кількості екземплярів придбати на кошти, які виділяються. Тематичний попит, наприклад, студентів приблизно на такому ж рівні, як і в попередні роки. Власне, підготовка до доповідей, написання творів, курсових, дипломних робіт часто майже повністю виконувалася публічними бібліотеками, і тематичний попит лягав на їх плечі. Але сьогодні навчальний процес набагато ускладнився – завдання даються з більшої кількості навчальних дисциплін, вимагається опрацювання більшої кількості літератури. До того ж подібні завдання отримують і школярі початкових класів. От навчальним бібліотекам і не вистачає фондів для задоволення конкретних запитів. До того ж і режим роботи бібліотеки не досить зручний для відвідувачів. За відсутності цих умов основний тягар задоволення навчальних запитів лягає на універсальні наукові, дитячі, юнацькі та центральні публічні бібліотеки [2].

Сучасна бібліотека бере участь у процесі освіти як у широкому (трансляція культурних норм та цінностей теперішнім і наступним поколінням), так і у вузькому розумінні (забезпечення інформаційної підтримки освіти індивідуума). Забезпечуючи єдність загальної (загальнокультурної) й особливої (професійної) освіти, бібліотека сприяє становленню соціально компетентної, інформаційно грамотної особистості, стає головною базою безперервної освіти та самоосвіти. Виконуючи освітню функцію, бібліотека залишається одним з універсальних засобів пізнання.

Сьогодні тенденції розвитку бібліотечно-інформаційних технологій та й діяльності бібліотеки в цілому вже неможливо уявити без електронних інформаційних ресурсів. Широкомасштабне їх застосування в роботі бібліотек забезпечило принципово новий рівень одержання й узагальнення знань, їх розповсюдження і використання. Нині бібліотеки впроваджують інформаційно-комунікаційні технології в усі сфери своєї діяльності: від керування бібліотечно-бібліографічними технологіями до створення власних електронних ресурсів. Створюються колекції власних електронних ресурсів (створення електронного каталогу бібліотеки, оцифрування фондів, нові надходження на нетрадиційних носіях тощо), починають створювати відкриті електронні журнали, електронні архіви, також реформується система інформаційно-бібліографічного обслуговування, яка будується на принципах оперативності та доступності інформації: віртуальна бібліографічна довідка, електронна доставка документів. Електронні ресурси забезпечують високу інформаційну ємність, оперативність тиражування та розповсюдження документів, меншу вартість їх виробництва, можливість актуалізації даних.

За наявності сучасних телекомунікаційних технологій бібліотеки повинні забезпечити суспільство повною й оперативною інформацією та документами на будь-яких носіях. Таким чином, актуальним стає завдання створення електронної бібліотеки як засобу збереження електронної інформації, інформаційного обслуговування користувачів і розширення доступу до знань для ефективного забезпечення освітніх та наукових потреб навчального закладу й максимально повного задоволення інформаційних потреб особистості.

Об'єктивну можливість створення електронних бібліотек визначають два фактори:

- розвитку телекомунікаційної інфраструктури;
- виникнення й збільшення кількості електронних документів.

Автоматизація бібліотечних процесів, використання сучасної комп'ютерної техніки, новітніх носіїв електронної інформації забезпечують технічні й технологічні умови для формування в бібліотеках електронних інформаційних ресурсів, у тому числі повнотекстових і мультимедійних продуктів, потреба в яких постійно зростає.

На сучасному етапі інформатизації бібліотек України доцільно виділити такі завдання:

- здійснення моніторингу динаміки інформаційного середовища;
- вивчення ступеня відповідності фондів первинних документів інформаційним потребам;
- аналіз відповідності складу фондів вторинних документів інформаційним потребам;
- дослідження ринку зовнішніх інформаційних ресурсів;
- здійснення технологічного й технічного оновлення бібліотеки;
- удосконалення існуючої, розробка та реалізація перспективної системи послуг;
- розробка науково-організаційних основ інноваційної діяльності бібліотеки [11].

Як і кожен масив, інформаційні електронні ресурси потребують роботи, пов'язаної з їх упорядкуванням:

- формування фонду електронних ресурсів;
- забезпечення доступу до них;
- створення умов для надійного зберігання цих ресурсів.

На жаль, простежується така тенденція, що потенційна здатність користувача отримувати будь-які відомості (сьогодні, коли збільшується інтенсивність інформаційних обмінів), де і коли це необхідно, дещо змінила існуючу систему взаємовідносин. У результаті чого найбільш місткі сфери діяльності (бізнес, управління, юриспруденція, галузі високих технологій) стали переорієнтовуватися на отримання відомостей безпосередньо через Інтернет з віддалених джерел, минаючи бібліотеки [9]. За

досить короткий період існування мережі вже створена велика кількість комерційних проєктів, які заробляють кошти на наданні платного доступу до повнотекстових баз даних. І щоб зберегти позиції у світі, який постійно змінюється, бібліотекам необхідно багато в чому змінитися самим, і головний акцент повинен бути зроблений на адаптацію досягнень високих технологій. Ідеться як про комп'ютеризацію існуючих бібліотечних процесів, створення високотехнологічних систем, електронних бібліотек тощо, так і про те, щоб бібліотечні установи пропонували абсолютно нові форми обслуговування користувачів. Повна автоматизація бібліотек дасть змогу їм різко підняти якість обслуговування за умови скорочення виробничих витрат.

Електронні технології здійснюють вплив також і на розвиток інших функцій сучасної бібліотеки: освітню, кумулятивну тощо. Якщо говорити про відображення на практиці процесу визначення головних функціональних особливостей електронних бібліотек, можна звернутися до досвіду найбільшої в Україні і, очевидно, найбільш наближеної до задоволення запитів масового користувача електронної бібліотеки НБУВ. Метою її створення є наміри «підвищення повноти й оперативності задоволення інформаційних потреб суспільства в документованих знааннях» [4] і вирішення, крім того, таких завдань:

- інтеграція бібліотечних ресурсів провідних бібліотек, відомчих і територіальних бібліотечних об'єднань;
- формування загальнодержавної реферативної бази даних про наукові видання України;
- створення депозитарію електронних документів (комп'ютерних версій книг, статей з періодичних видань тощо);
- повнотекстове розширення реферативної бази даних шляхом організації гіпертекстових посилань на наявні в даному депозитарії документи;
- підтримка доступу до електронної наукової бібліотеки засобами глобальних комп'ютерних мереж; підвищення ролі України у світовому інформаційному просторі [5].

За останні роки розвиток інформаційних технологій сприяв тому, що актуальною стала проблема модернізації системи освіти. Суть такої модернізації найбільше відображена в концепції дистанційної освіти, яка, завдяки такому глобальному явищу як Інтернет, охоплює широкі прошарки суспільства та стає найважливішим фактором його розвитку. Сучасна освіта потребує безупинно розширювати своє сприйняття комплексності світу і формування інформаційного суспільства. Для того щоб знання отримали конкретний зв'язок з діями, необхідно постійно «навчати себе», поповнюючи й розширюючи свою освіту. Саме цю мету й ставить перед собою дистанційна освіта. Дистанційна освіта – це відкрита система навчання, що передбачає активне спілку-

вання між викладачем і студентом за допомогою сучасних технологій та мультимедіа. Така форма навчання дає свободу вибору місця, часу та темпу навчання.

У дистанційному навчанні комп'ютерні засоби та активні методи навчання є основою організації навчального процесу. Сучасне технічне забезпечення дистанційного навчання включає: комп'ютерний клас; мультимедійну техніку; аудіовізуальну техніку; модемний зв'язок (електронну пошту, Інтернет); технічне оснащення аудиторій (overhead-проектор, дошку, відеомагнітофон, екран); видавничу техніку; організаційну й розмножувальну техніку.

У дистанційному навчанні використовується інтернет-технологія в поєднанні з навчальними програмами й кейс-технологіями. Дистанційна освіта включає навчально-методичні матеріали: електронні й мультимедійні підручники, комп'ютерні навчальні програми, програмно-педагогічні тести, навчальні відеофільми, аудіо- і відеолекції, модульні робочі підручники, а також нові педагогічні прийоми й методики їх використання.

Дистанційне навчання передбачає особистісну креативну діяльність студентів, забезпечення їх інформаційними ресурсами. Тому в процесі його запровадження підвищується й трансформується роль бібліотеки, а також змінюються функції бібліотекарів. Раніше всі основні ресурси, у тому числі бібліотечні, надавалися студенту в університеті – за місцем навчання. Головна ідея трансформації бібліотечного обслуговування для потреб дистанційної освіти полягає в тому, що інформаційні ресурси мають бути доступними студенту та викладачу на відстані, незалежно від місцезнаходження останніх.

Для дистанційного навчання особливе значення мають такі форми бібліотечно-інформаційного обслуговування:

- довідково-бібліографічне;
- електронний бібліографічний та інформаційний пошук;
- доступ до Інтернету;
- консультативні послуги;
- бібліотечно-інформаційне навчання;
- міжбібліотечний абонемент і доставка документів;
- інформування про можливості бібліотеки.

Отже, зміст освітньої функції виявляється в практичній діяльності з розвитку навичок самоосвіти та самостійної роботи користувачів бібліотеки; у сприянні формуванню навичок роботи з текстом; в озброєнні знаннями про структуру та закономірності організації інформації в бібліотечних та інформаційних установах; з формування специфічних навичок інформаційно-пошукової діяльності та використання бібліотечних фондів, інструментів тощо.

Список використаних джерел

1. *Бубекіна Н. В.* Некоторые размышления об образовательной функции библиотек [Электронный ресурс] / Н. В. Бубекіна // Республиканская детская библиотека РТ. – Вып. 1 «Библиотеки и образование». – Режим доступа: http://mi.ru/~rdbtr97/v1_st1.html. – Загл. с экрана.
2. Там само.
3. *Ванеев А. Н.* Развитие библиотековедческой мысли в СССР / А. Н. Ванеев. – М., 1980. – 231 с.
4. *Костенко Л. И.* Электронная научная библиотека НБУВ / Л. И. Костенко, А. А. Чекмарёв // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития : науч.-практ. и теорет. сб. / редкол. : Онищенко А. С. [и др.]. – К. : НБУВ, 2000. – Вып. 1. – С. 148.
5. Там само.
6. Манифест ИФЛА/ЮНЕСКО о публичной библиотеке, 01.03.2001 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ifap.ru/ofdocs/ifla/ifla09.pdf>. – Загл. с экрана.
7. *Нестеренко Т. С.* Вплив бібліотеки на формування інформаційної культури студентів [Електронний ресурс] / Т. С. Нестеренко. – Режим доступу: <http://sevntu.com.ua/bibl/templates/static/confer/nest.doc>. – Назва з екрана.
8. *Патрик Н. Э.* Школьная библиотека – информационный ресурс школы, а не «вспомогательная структура» / Н. Э. Патрик // Библиотековедение. – 1999. – № 1. – С. 34–35.
9. Повышение роли образовательной деятельности и превращение библиотек в образовательные учреждения [Электронный ресурс] // Сайт «Электронная библиотека ГПНТБ России». – Режим доступа: <http://ellib.gpntb.ru/index.php?doc=Plenarn&dir=1&art=8>. – Загл. с экрана.
10. *Симонис-Рупер С.* Публичные библиотеки и взрослые учащиеся, ситуация в Нидерландах / С. Симонис-Рупер // Библиотека. – 1994. – № 7. – С. 8–12.
11. *Шпукал Л. І.* Управління електронними ресурсами в сучасній бібліотеці ВНЗ [Електронний ресурс] / Л. І. Шпукал // Сайт «Бібліотека Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова». – Режим доступу: <http://library.vsmu.edu.ua/index.php?> – Назва з екрана.